

A l'ombra de la ficció

Qualsevol balanç sobre la pràctica assagística, ni que siga sintètic i provisional —com ho serà aquest—, no pot defugir encara el problema sobre la seua forma estilística i sobre el paper central que ha jugat en el desenvolupament de la literatura contemporània. La teoria dels gèneres literaris és un àmbit de recerca força recent i poc potenciat, i encara esperem que algú ens ofereisca una teoria convincent de l'escriptura assagística. Una teoria, un hipotètic conjunt de definicions ben coordinades, que hauria de construir un edifici clar que ens permetés fer més visible l'existència autònoma i específica d'aquest gènere literari tan desconegut encara i deixat ben sovint a l'ombra de l'activitat teòrica i crítica. I és que sota el nom d'assaig es publiquen llibres que no són literatura. Ni per voluntat, ni per estil, ni per necessitat. El seu objectiu és merament funcional o comunicatiu. Això no vol dir que no siguen llibres de qualitat, rigorosos i necessaris. Però no practiquen l'escriptura intransitiva, com l'anomenava Roland Barthes. És per això que, a poc a poc, a casa nostra, s'ha anat imposant la confusa etiqueta de «prosa de no-ficció» (tan confusa com la d'«assaig literari») per a referir-se a una categoria que puga encabir tots aquells llibres de viatges, memòries, dietaris, epistolaris i biografies, així com reflexions i estudis d'interpretació literària i cultural. Llibres que, si bé fan prioritària la intenció expositiva i augmentativa («literatura d'idees», com li agradava dir a Fuster), també ens ofereixen alguna cosa més, un excedent difícilment quantificable que els fa entrar en el terreny encara indefinible de la literatura.

Inequívocament literària és l'aposta de Pere Rovira en *Diari sense dies (1998-2003)*, publicat per Proa. És aquest llibre una crònica d'un temps sense datació concreta en què la importància de les notes que l'autor ens lliura no té res a veure amb la cronologia, sinó amb la matèria dels fets i de les coses observades. Són les de Rovira unes proses extraordinàries en què la

poesia campa arreu. Resulta també remarcable la tria del plural en totes les entrades que componen el volum —amb l'excepció d'«El mestre», «Forever Young» i «Clar i difícil», dedicades respectivament al Dr. Blecua, Jordi Jové i Salvador Espriu. Aquest plural ens diu molt d'allò que interessa a Rovira. Si bé parteix de l'anècdota personal, particular, ens ofereix uns pensaments que transcendeixen l'experiència proposada, amb el desig d'atrapar al lector, fent-lo dialogar, participar-hi. Ja deia Aristòtil que la literatura era més filosòfica que no pas la història perquè podia parlar de coses generals, que podien emocionar tothom, mentre que la història només parlava de fets particulars. Rovira mai no parla només de fets concrets: són el pretext per a una reflexió de més calat. No ens ha de sorprendre, en aquest sentit, que Rovira utilitze de tant en tant la primera persona del plural, amb el lector, subjugat i còmplice, ja incorporat al text: «Els que ja anem cap a la vellesa hem de saber entrar en els jocs del final d'hivern». En definitiva: estem davant d'un dietari escrit amb ulls i pensament de poeta. Conscient, com ens escriu en «Vegetals», que «Encara no hi ha res més resistent que les paraules».

Amb *El pont de foc*, de Rafael Argullol (Destino), reapareix el caçador d'instant, segon lliurament del *Quadern de travessia*, que abraça el període entre el 1996 i el 2002. És Argullol un fantàstic creador de píndoles filosòfiques d'una precisa densitat poètica, que l'autor defineix com un intent d'escriptura transversal, on vol sumar experiència amb experimentació. Són els seus uns aforismes que no deixen ningú indiferent: d'una contundent potència reflexiva, com podem llegir en la nota titulada «La complaença»: «La complaença ens tanca dintre d'una casa deordenada, confortable i en defensada on ningú no para atenció al corc».

Ben diferent és la mescla d'experiència i experimentació que ens proposa Albert Roig amb *l pelava la taronja amb les dents (ars amandi)*, publicat per Edicions 62. Escrit amb una prosa

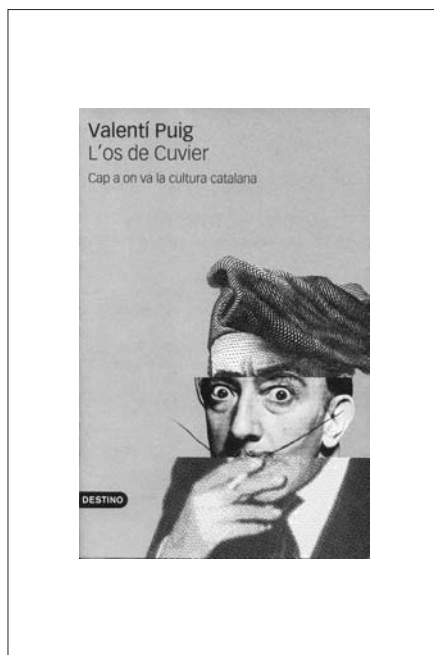
massa tibada, estem davant d'una proposta d'escriptura que vol ser creativa en la reconstrucció dels itineraris d'una memòria vital i també literària (on la presència tant de l'Ebre com dels llibres importants per a l'autor és bàsica: la lectura també és vida, diríem). Roig no se'n surt amb aquest intent caòtic d'arribar a l'essència del paisatge i de la memòria (i en aquest sentit no ajuda gaire l'ús del dialectalisme forçat, del tortosinisme de voluntat exòtica), de construir una poètica que, en un mateix moviment, acabe justificant una determinada tradició lírica en què l'autor malda per inscriure's. Aquest llibre té el mèrit, si més no, d'ajudar-nos a entendre millor quina és la concepció que té Roig de la poesia.

També la literatura és ben present en *El viatge. Dietari 1986-1990* (Comte d'Aure) d'Olga Xirinacs. Es tracta d'un dietari fragmentat que combina la fascinació d'observar (la vida i la literatura) amb la voluntat de transcendir la quotidianitat a través de la creació, complementat amb l'aplom amb què, a través de reflexions i narració d'anècdotes, es pregunta per les raons del silenci que ha envoltat la recepció de la seua obra. Diferent és l'aposta d'Antoni Marí en *La vida dels sentits. Fragments d'una unitat perduda* (Angle), on s'apleguen reflexions ja editades (tot i que n'hi ha algunes d'inèdites) i d'èpoques diverses, entre el 1981 i l'actualitat, on es planteja un diàleg entre les diverses formes de creació artística i la filosofia. La dispersió, però, del volum, fragments que mai no van ser pensats com una unitat (en aquest sentit el subtítol és simptomàtic), li fan perdre força i eficàcia. No es tracta d'un llibre de pesada prosa acadèmica, cosa que s'agraeix, però tampoc la fragmentarietat injustificada ajuda a estimular gaire el gust pel pensament estètic. Contràriament, amb *Muntanyes relegades* (Proa) ens trobem amb una prosa d'una rara qualitat, on s'apleguen dues introduccions, escrites en primera persona, que Miquel Desclot havia fet per a dos llibres de gran format sobre el Montseny i Sant Llorenç de Munt. Si bé hi predo-

mina el to sensible i lleugerament elegíac, que fa evident la crítica envers la nostra incapacitat de preservar la naturalesa, hi ha moments d'una gran bellesa literària, on s'acosta a l'escriptura poètica. A cura de Mercè Ibarz són les proses de Maria Mercè Marçal publicades entre el 1985 i el 1997, i que ara veuen la llum en un únic volum, amb el títol de *Sota el signe del drac* (Proa). A través d'aquests assajos abans dispersos podem resseguir amb claredat la línia central del pensament de la poeta de *Llengua abolida*, especialment la importància que hi va assolint progressivament el pensament crític feminista a l'hora d'oferir una nova via d'anàlisi de la realitat cultural i literària. En aquest sentit colpeix profundament una brevíssima «poètica» publicada en francès arran de la seva participació en el Festival Algve-París del 1990, on defineix la poesia com una «dansa d'ombres i de màscares que els mots re-presenten, interpreten o juguen, quasi sempre sense entreactes. I sense treva». En una línia ben diferent podríem situar «les proses d'art» que Jordi Sarsanedas ha reunit en el volum *Paraules per a unes imatges* (PAM). Es tracta d'aquells textos breus que, durant deu anys i signats sota pseudònim, «il·lustraven» la imatge de la portada de cada número de *Serra d'Or*. És un rar exemple d'escriptura didascàlica, rica de matisos, complexa, que sorprèn per la seva llibertat.

Respecte a l'assaig d'interpretació cultural, s'ha de destacar amb majúscules la polèmica proposta de Valentí Puig amb *L'os de Cuvier* (Destino). Independentment del fet que podem estar més o menys d'acord amb bona part de les seues idees i diagnòstics, i que la seua mirada sovint parteix d'apriorismes (com, per exemple, la lectura que fa de Fuster, a qui acusa de ser més dogmàtic que escèptic), no és menys cert que la seua visió de la cultura catalana té el mèrit d'actuar com a estímul, com a desinfectant, a través d'un prosa brillant i treballada. Ens fa pensar, i molt, per tractar de rebatre'l. És un assaig amb una clara vocació arquitectònica i amb una marcada intenció ideològica, cosa que s'agraeix en uns moments en què s'imposa el pensament únic. Assaig amb majúscules.

Ningú, a hores d'ara, ja no dubta que, amb les cròniques dels seus viatges a peu, Josep Maria Espinàs ha escrit el millor de la seua obra literària.

A peu per la Costa de Morte (La Campana) n'és un bon exemple, tot i que tampoc no ens mostra cap novetat respecte a la seua producció anterior. La constància d'observador respectuós i atent d'Espinàs ens ofereix, en aquesta ocasió, una mirada sorprenent sobre la Galícia assolada pel *chapatote*. Resulta curiós el llibre de Josep Culler-Ramis, *Geografia d'Homer* (PAM), que, si bé ens ofereix una guia de viatge per alguns escenaris de la Mediterrània oriental, té la particularitat que ho fa resseguint possibles escenaris reals (i imaginaris) de la *Iliada* i l'*Odissea*. Una guia de viatge marcada per la literatura, tot i que ens aporta una mirada actual, fascinada, sobre el bressol de la cultura d'Occident. També és la narració d'una particular travessia la brillant aportació de Gerard Horta amb *L'espai clos. Fòrum 2004: notes d'una travessia pel no-res* (Edicions de 1984). Com ja ens diu amb un títol perfectament eloqüent, la pretensió és mostrar el no-res de la travessia dels visitants que dia rere dia transitaven pels espais exteriors del Fòrum. Vol Horta cohabitar amb la realitat més desapercebuda del Fòrum, i la troba gràcies al nítid objectiu d'una càmera literària en què es converteixen les anotacions desinteressades d'aquest antropòleg i poeta. El resultat: una de les cròniques més devastadores i lúcides d'un esdeveniment que, després d'un any, tothom ja ha oblidat.

La producció memorialista ha estat important durant aquest darrer any. Podem esmentar el tercer lliurament del

cartellista Carles Fontserè, que, amb *París, Mèxic, Nova York. Memòries 1945-1951* (Proa), recull ara les experiències de l'exili, l'estada a París, amb la seua efervescència cultural, i el posterior pas per Mèxic i Nova York. També ha de ser subratllada la publicació de les *Memòries* de Raimon Galí (Proa), un dels fundadors de *Quaderns de l'Exili*, mort recentment. En aquest volum es combina la narració d'accions sorprenents d'abans i després de la Guerra Civil (podríem recordar, per exemple, la trobada amb un Manuel Fraga, abans de ser ministre, que «volia prendre el pols de la realitat») amb l'explicació distanciada de la lluita per un ideal, no només nacional, sinó també espiritual: «[...] una vida que no dugui la llum d'un ideal sobrenatural no val la pena de ser viscuda. La paraula *sursum* és el fil roig d'aquestes memòries». Convé destacar, així mateix, el naixement de la col·lecció «Memòria del Segle XX», encetada per l'editorial Cossetània de Valls, on trobem llibres que ens ofereixen colpidors testimonis directes de la Guerra Civil (*Un fusell i un biberó*, de Joan Cardona, o *Estem en guerra. Escrits 1936-1939*, de Teresa Pàmies) o altres que ens relaten l'experiència de l'holocaust (*Memòries d'un deportat a Dachau* de Vicenç Henric). Semblant és l'aportació de Josep Vendrell a *Pàgines viscudes de guerra i captiveri* (PAM). També destacaria la reedició per part de Club Editor - Columna de les *Cartes de la guerra* de Joan Sales, un exquisit exemple de precisa i punyent prosa literària escrita en els camps de combat. Com a contrapunt podem recomanar la lectura del llibre de Carles Sentís, *L'instant abans del 36* (La Campana), que ens ofereix una mirada despreocupada i irònica d'un temps, en no presagiar els desastres posteriors, tot oferint-nos una crònica viva i útil que ens ajuda a entendre el rerefons social i polític d'aquells dies de miratge. En l'apartat de biografies caldria destacar el llibre de Montserrat Bacardí *Anna Murià. El vici d'escriure* (Pòrtic), on s'aclareixen alguns aspectes poc estudiats d'aquesta fascinant escriptora i complex personatge, apassionada per la literatura i pel seu Agustí Bartra, així com el llibre d'Eusebi Vila, Antoni Vila Arrufat: una vida dedicada a l'art (*Meteora*), que recorre completament la vida i l'obra del pintor sabadellenc.

S'ha dit que en la literatura catalana hi ha una mancança greu de reflexió. Cal recordar que la crítica literària és un element d'activitat especulativa que s'insereix en un panorama creatiu decididament més complex i influent, i que la seua pràctica és del tot necessària, ja que eixampla, tot modificant-lo, el marc de les inquietuds literàries. Per sort, en aquest curs passat hem tingut l'ocasió de llegir alguns dels assaigs d'interpretació literària més importants de l'última dècada. Ens referim, en especial, als dos treballs que Jordi Julià ha dedicat a l'anàlisi de l'obra de Ferrater: *La crítica de Gabriel Ferrater* (Pagès) i, especialment, *El poeta sense qualitats* (El Mèdol). Dos intents reeixits de replantejar la recepció de l'escriptor reusenc més enllà de la poesia, al temps que ens «obliguen» a llegir de nou l'obra ferrateriana a partir de les propostes d'interpretació que ens proporciona Julià, que l'enriqueixen considerablement. A aquesta feina impagable d'aplicar la teoria literària al corpus literari català de Julià hauriem d'afegir el volum publicat a Mèxic, *La mirada de Paris* (Siglo XXI), que s'obre amb un excel·lent estudi sobre la funció del crític que hauria de ser lectura recomanada per a molts dels nostres crítics. A aquestes aportacions s'ha d'afegir l'estudi de F. Ardolino, *La solitud de la paraula. Estudi sobre l'obra narrativa de Jordi Sarsanedas* (PAM), que no es conforma a fer anàlisis aprofundides dels relats i novel·les de l'escriptor barceloní, sinó que també «assaia» un model de lectura, de base freudiana, que no tan sols obre nous horitzons de comprensió per a l'obra de Sarsanedas, sinó que ens fa evidents els guanys que, com a lectors, ens proporcionen els estudis crítics rigorosos. Tanquem aquest balanç de la collita de l'any 2004 respecte a l'assaig o prosa de no-ficció amb el magnífic estudi d'Abraham Mohino *La prosa de Rosa Leveroni: instantànies de l'ésser* (Eumo). A través d'una destacada feina de rescat dels arxius de l'escriptora, Mohino realitza un acurat estudi de tots aquells escrits inclosos en les pàgines dels dietaris i en l'extens epistolari, que ens eren parcialment desconeguts, cosa que ens permet tenir, després de la lectura d'aquest llibre, una millor comprensió de la qualitat de la prosa i de l'ambició literària de Rosa Leveroni, que va més enllà de la producció poètica.

*Busca en els llibres,
tot està en els llibres.*

